

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	11
--------------------	----

Część I Kontekst i problematyka pracy

ROZDZIAŁ PIERWSZY

PROFILAKTYKA – PERSPEKTYWA PEDAGOGICZNA	18
1. Koncepcje profilaktyki w pedagogice	18
1.1. Profilaktyka problemów społecznych	18
1.2. Profilaktyka w wychowaniu	20
1.3. Profilaktyka społeczno-wychowawcza	22
2. Wychowanie a profilaktyka w różnych specjalnościach pedagogiki społecznej	23
2.1. Konsekwencje szerokiego rozumienia wychowania	23
2.2. Wspieranie rozwoju jako działanie profilaktyczne	25
2.3. Praca opiekuńczo-wychowawcza i jej funkcje profilaktyczne	26
2.4. Wychowanie równoległe a profilaktyka	27
2.5. Pedagogika czasu wolnego a profilaktyka	28
2.6. Pedagogika krytyczna a profilaktyka	29
3. Problematyka zdrowia w pedagogice	29
3.1. Początki problematyki zdrowia w pedagogice społecznej	29
3.2. Pedagogika zdrowia	30
3.3. Edukacja zdrowotna	31
4. Granice wychowania i profilaktyki	32

ROZDZIAŁ DRUGI

PROFILAKTYKA W SYSTEMIE DZIAŁAŃ NA RZECZ ZDROWIA	35
1. Rozwój i ograniczenia strategii profilaktycznych	35
1.1. Pierwsze sukcesy profilaktyki	35
1.2. Behawioralne czynniki ryzyka	35
1.3. Bariery profilaktyki	37
1.4. W stronę promocji zdrowia	40

1.5. Podstawy promocji zdrowia	41
1.6. Profilaktyka a promocja zdrowia	44
2. Zdrowie psychiczne – psychoprofilaktyka	45
2.1. Zdrowie psychiczne	48
2.2. Koncepcje rozwoju jako podstawa działań psychoprofilaktycznych	50
2.3. Profilaktyka jako forma pomocy psychologicznej	54
2.4. Rozwój działań psychoprofilaktycznych w Polsce	55
3. Czynniki uzasadniające potrzebę rozwoju profilaktyki i promocji zdrowia	57
3.1. Czynniki cywilizacyjne i wadliwy styl życia	57
3.2. Czynniki ekonomiczne	58
3.3. Czynniki psychologiczne	58

ROZDZIAŁ TRZECI

PROFILAKTYKA ZAGROZEŃ ZWIĄZANYCH Z UŻYWANIEM

SUBSTANCJI PSYCHOAKTYWNYCH	60
1. Substancje psychoaktywne	60
1.1. Historia	60
1.2. Definicja i podstawowe pojęcia	60
1.2.1. Substancje psychoaktywne	60
1.2.2. Uzależnienie	61
1.3. Typologie substancji psychoaktywnych	63
1.4. Integralne podejście do substancji psychoaktywnych	64
2. Profilaktyka uzależnień czy profilaktyka różnych zagrożeń	65
2.1. Szkody związane z używaniem substancji psychoaktywnych	67
2.2. Szkody zdrowotne spowodowane długotrwałym używaniem substancji psychoaktywnych	67
2.2.1. Palenie tytoniu	68
2.2.2. Picie alkoholu	68
2.2.3. Używanie narkotyków	69
2.3. Bezpośrednie zagrożenia dla zdrowia i bezpieczeństwa – zachowania ryzykowne	70
2.4. Zagrożenia prawidłowego rozwoju	72
2.5. Szkody doznawane przez dzieci i rodziny osób uzależnionych	73
3. Młodzież jako cel działań profilaktycznych	74
3.1. Młodzież, czyli grupa wysokiego ryzyka	74
3.2. Używanie substancji psychoaktywnych przez młodzież szkolną – trend rozwojowy	77
3.2.1. Alkohol	77
3.2.2. Papierosy	78
3.2.3. Inne substancje psychoaktywne	79
3.3. Trendy używania substancji psychoaktywnych przez młodzież szkolną w latach 80. i 90.	80

ROZDZIAŁ CZWARTY	
NAUKOWE PODSTAWY I EWOLUCJA SZKOLNYCH	
PROGRAMÓW PROFILAKTYKI UŻYWANIA SUBSTANCJI	
PSYCHOAKTYWNYCH	88
1. Naukowe podstawy profilaktyki używania substancji psychoaktywnych	88
1.1. Czynniki ryzyka	89
1.2. Czynniki chroniące	91
1.3. Modele teoretyczne stosowane w profilaktyce używania substancji psychoaktywnych	93
1.3.1. Modelowanie pożądanych zachowań	94
1.3.2. Modyfikowanie oczekiwań	94
1.3.3. Modyfikowanie subiektywnych norm	96
1.3.4. Budowanie więzi ze szkołą (i innymi instytucjami społecznymi) oraz wspieranie młodzieży w realizacji zadań rozwojowych ..	97
1.3.5. Opóźnianie inicjacji picia alkoholu i palenia papierosów ..	98
2. Rozwój i ewolucja szkolnych strategii profilaktycznych	99
2.1. Mała skuteczność tradycyjnych podejść	100
2.2. Podejście psychospołeczne	102
2.3. Podejście poznawczo-behawioralne	104
2.3.1. Trening umiejętności życiowych	104
2.3.2. Edukacja normatywna	106
2.4. Programy szkolno-środowiskowe	108
3. Wyniki badań nad kluczowymi elementami programów profilaktycznych ..	112
3.1. Udział rodziców	112
3.2. Metody interaktywne	114
3.3. Jakość realizacji	115
3.4. Trwałość oczekiwanych efektów. Znaczenie zajęć uzupełniających ..	117
3.5. Kluczowe elementy programu	119
3.5.1. Podstawy empiryczne i teoretyczne	119
3.5.2. Treść oparta na sprawdzonych strategiach	119
3.5.3. Interaktywne metody i odpowiednia intensywność zajęć ...	120
3.5.4. Działania szkolno-środowiskowe	120
3.5.5. Przygotowanie i motywacja realizatorów	120
3.5.6. Potrzeby grup mniejszościowych, dzieci i młodzież z grup zwiększonego ryzyka	121
3.5.7. Ewaluacja i monitorowanie	121
4. Bariery i dylematy programów opartych na naukowych podstawach ...	121
4.1. Niewielki zasięg	122
4.2. Wysoki stopień trudności	123
4.3. Kryteria oceny	123
4.4. Mechanizmy rynkowe	123
4.5. Mała elastyczność	124
4.6. Przykłady działań zmierzających do pokonywania barier	124

Część II Ewaluacja wybranych programów profilaktycznych

ROZDZIAŁ PIĄTY

PROBLEMATYKA I METODOLOGIA BADAŃ	128
1. Problematyka i cele badań	128
1.1. Problem badawczy i uzasadnienie jego podjęcia	128
1.2. Tło badań	129
1.3. Programy poddane ewaluacji	131
2. Badania nad skutecznością programów profilaktycznych	133
2.1. Pytania badawcze i wskaźniki dotyczące skuteczności programów profilaktycznych	133
2.1.1. Wskaźniki behawioralne	133
2.1.2. Wskaźniki pośrednie	134
2.1.3. Wiedza	135
2.2. Metoda oceny skuteczności – badania quasi-eksperymentalne	135
2.3. Charakterystyka trzech badań oceniających skuteczność programów profilaktycznych	137
2.3.1. Program <i>Spójrz inaczej</i>	137
2.3.2. Program <i>Noe + Drugi Elementarz</i>	145
2.3.3. Program <i>Domowych Detektywów (PDD)</i>	151
3. Badania czynników sprzyjających skuteczności programu profilaktycznego	155
3.1. Pytania badawcze	155
3.2. Hipotezy	157
3.3. Metody oceny czynników sprzyjających skuteczności programu profilaktycznego	159

ROZDZIAŁ SZÓSTY

WYNIKI BADAŃ	164
1. Skuteczność trzech programów profilaktycznych	164
1.1. Program <i>Spójrz inaczej</i>	164
1.1.1. Przebieg realizacji programu	164
1.1.2. Selekcja materiału badawczego	164
1.1.3. Ocena różnic pomiędzy grupami eksperymentalną i porównawczą	165
1.1.4. Wybór zmiennych kontrolowanych	165
1.1.5. Wpływ programu <i>Spójrz inaczej</i> na funkcjonowanie uczniów w klasie szkolnej. Wskaźniki pośrednie	166
1.1.6. Wpływ programu <i>Spójrz inaczej</i> na percepcję zachowań służących zdrowiu i wiedzę o substancjach szkodliwych dla zdrowia	168
1.1.7. Podsumowanie wyników	171
1.2. Program <i>Noe + Drugi Elementarz</i>	171
1.2.1. Przebieg realizacji programu	171
1.2.2. Selekcja materiału badawczego	172

1.2.3.	Ocena różnic pomiędzy grupami eksperymentalną i porównawczą	173
1.2.4.	Wybór zmiennych kontrolowanych	174
1.2.5.	Wpływ programu <i>Noe + Drugi Elementarz</i> na używanie substancji psychoaktywnych. Wskaźniki behawioralne	175
1.2.6.	Wpływ programu <i>Noe + Drugi Elementarz</i> na intencje, postawy i przekonania. Wskaźniki pośrednie	178
1.2.7.	Wpływ programu <i>Noe + Drugi Elementarz</i> na poziom wiedzy	179
1.2.8.	Skuteczność programu <i>Noe + Drugi Elementarz</i> a kontrolowane zmienne niezależne	181
1.2.9.	Podsumowanie wyników	181
1.3.	<i>Program Domowych Detektywów</i>	182
1.3.1.	Przebieg realizacji programu	182
1.3.2.	Selekcja materiału badawczego	183
1.3.3.	Ocena różnic pomiędzy grupami eksperymentalną i porównawczą	184
1.3.4.	Wybór zmiennych kontrolowanych	185
1.3.5.	Wpływ <i>PDD</i> na picie alkoholu i palenie papierosów. Wskaźniki behawioralne	185
1.3.6.	Wpływ <i>PDD</i> na intencje, postawy i przekonania. Wskaźniki pośrednie	186
1.3.7.	Wpływ <i>PDD</i> na poziom wiedzy	187
1.3.8.	Skuteczność <i>PDD</i> a kontrolowane zmienne niezależne	187
1.3.9.	Podsumowanie wyników	188
2.	Wyniki analiz ukierunkowanych na ustalenie czynników sprzyjających skuteczności programów profilaktycznych	188
2.1.	Wybrane elementy merytorycznej charakterystyki programów	189
2.1.1.	Program <i>Spójrz inaczej</i>	189
2.1.2.	Program <i>Noe + Drugi Elementarz</i>	193
2.1.3.	<i>Program Domowych Detektywów</i>	200
2.2.	Przygotowanie programu profilaktycznego do upowszechnienia w szkołach	204
2.2.1.	Program <i>Spójrz inaczej</i>	204
2.2.2.	Program <i>Noe + Drugi Elementarz</i>	206
2.2.3.	<i>Program Domowych Detektywów</i>	208
2.3.	Podsumowanie – czynniki sprzyjające skuteczności szkolnego programu profilaktyki używania substancji psychoaktywnych w analizowanych trzech programach	211

ROZDZIAŁ SIÓDMY

OMÓWIENIE WYNIKÓW ORAZ WNIOSKI	214
1. Skuteczność badanych programów profilaktycznych	214
1.1. Wiedza	214
1.2. Intencje, przekonania, postawy i inne zmienne pośredniczące	217

1.3. Zachowania – używanie substancji psychoaktywnych	218
1.4. Niepożądane skutki uboczne	220
2. Czynniki sprzyjające skuteczności działań profilaktycznych	222
3. Ograniczenia trafności podjętych badań	226
3.1. Trafność wewnętrzna	226
3.2. Trafność zewnętrzna	229
3.3. Inne ograniczenia	231
4. Wnioski i rekomendacje	232
PIŚMIENNICTWO	242
ANEKS	271
INDEKS NAZWISK	293